Bank i Kredyt 57(3), 2026, I-VI

BANK I KREDYT
BANK & CREDIT

Alojzy Z. Nowak, *Strategiczna zależność gospodarcza. Mit czy rzeczywistość?*

Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2025

Bogusław Fiedor*

Poniżej przedstawiamy recenzję książki autorstwa prof. Alojzego Z. Nowaka, ekonomisty powszechnie szanowanego i docenianego w środowisku zarówno ekonomistów, jak i przedstawicieli innych nauk społecznych. Książka została wydana przez Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne w 2025 r., a jej recenzentami wydawniczymi byli znakomici polscy ekonomiści: prof. Andrzej K. Koźmiński oraz prof. Elżbieta Mączyńska.

Omawiana publikacja z pewnością nie jest klasyczną monografią naukową, czyli dziełem wychodzącym od sformułowania hipotez badawczych, będących następnie przedmiotem teoretycznego (na podstawie literatury) czy empirycznego (statystycznego) testowania, prowadzącego do ich weryfikacji bądź falsyfikacji. Nie jest też opracowaniem, w którym punktem wyjścia jest zbiór pytań badawczych i odpowiedzi na nie, służących – podobnie jak w przypadku podejścia opartego na testowaniu hipotez – dowodzeniu sformułowanych przez autora celów badawczych czy poznawczych.

Jak zatem należy określić charakter omawianej pracy? Jej uważna lektura prowadzi mnie do wniosku, że jest to rzadki we współczesnym polskim piśmiennictwie ekonomicznym zbiór esejów (można je też nazwać szkicami), w których autor dzieli się z czytelnikiem refleksjami na temat wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego we współczesnej zglobalizowanej gospodarce i świecie politycznym. W świecie tym zasadnicze zmiany ekonomiczne i społeczne wywołuje rewolucja technologiczna związana z digitalizacją (często będącą skrótowym określeniem trzeciej rewolucji przemysłowej), kształtują się gospodarka i społeczeństwo sieciowe (czwarta rewolucja przemysłowa) oraz – w szczególności – obserwujemy rozwój i implementację sztucznej inteligencji, zwłaszcza opartej na wielkich modelach językowych (por. Śledziewska, Włoch 2020).

W 2020 r. Autor recenzowanej tu pracy opublikował książkę *Polskie dylematy rozwojowe. W poszukiwaniu konkurencyjności strukturalnej*. W nawiązaniu do podstawowych tez twórczo rozwijanej przez niego nowej ekonomii strukturalnej akcentował, w opozycji do nurtu neoliberalnego we współczesnej ekonomii i polityce gospodarczej, potrzebę zasadniczego zwiększenia funkcji prowzrostowych czy prorozwojowych współczesnego państwa (Nowak 2020). Zbiór tekstów omawiany w niniejszej recenzji wzbogaca tę problematykę o refleksje zawarte w wybranych publikacjach autora z lat 2020–2025.

* Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

Dotyczą one wyzwań rozwojowych Polski i Unii Europejskiej w dobie zmieniających się wzorców globalizacji (deglobalizacji), współczesnej rewolucji technologicznej, transformacji energetycznej i globalnych wyzwań ekologicznych, z uwzględnieniem ich społecznych uwarunkowań i implikacji. Jak podkreślono we wstępie do książki (s. 10), niektóre z tekstów zamieszczonych w publikacjach o charakterze okolicznościowym zostały uzupełnione, zaktualizowane i przeredagowane. Z obowiązku recenzenckiego należy podkreślić, że z wyjątkiem rozdziału siódmego (*Ryzyko kursowe a umiędzynarodowienie przedsiębiorstw w warunkach integracji walutowej*, współautor Grzegorz Tchorek, s. 125–146) mamy do czynienia z samodzielnymi opracowaniami Alojzego Z. Nowaka.

Trudno oczekiwać od dzieła o takim charakterze, niebędącego klasyczną monografią naukową, że zakres czasowo-przestrzenny analiz czy ich szczegółowość będą utrzymane na podobnym poziomie. Pewne problemy – na przykład kierunki przebudowy dotychczasowego ładu światowego, przede wszystkim gospodarczego (rozdział pierwszy, *Globalizacja, deglobalizacja, reindustrializacja*, s. 23–34), czy następstwa szoku pandemicznego (rozdział piąty, *Skutki szoku pandemicznego dla państwa i firm,* s. 91–101) – są jedynie naszkicowane. Inne, przedstawione w sposób pełniejszy i rozwinięty pod względem analitycznym, w szerokim zakresie nawiązują do literatury przedmiotu. Przykładem jest zwłaszcza rozdział siódmy (*Ryzyko kursowe a umiędzynarodowienie przedsiębiorstw w warunkach integracji walutowej*, s. 124–143) oraz – w nieco mniejszym stopniu – rozdział szósty (*Plan Draghiego – wyzwanie dla Unii Europejskiej* (s. 105–124).

Poniżej przedstawiam pokrótce strukturę i zawartość omawianej książki. Składa się ona z trzech głównych części:

I. *Kierunki dotychczasowego ekonomicznego ładu światowego* (s. 23–58);

II. *Polska potrzebuje przebudowy modelu wzrostu gospodarczego* (s. 61–104);

III. *Znaczenie planu Draghiego dla Unii Europejskiej* (s. 105–146).

Ciekawym dopełnieniem książki jest część IV: *Moja wizja Uniwersytetu Warszawskiego* (s. 149–195), będąca zapisami wywiadów autora, których udzielił jako rektor największej i obok Uniwersytetu Jagiellońskiego najbardziej renomowanej polskiej uczelni akademickiej. Zawiera ona refleksje na temat związków między badaniami naukowymi, innowacjami i działalnością biznesową. Autor podkreśla w niej znaczenie – często niedoceniane przez polityków i przedstawicieli życia gospodarczego – badań podstawowych dla rozwoju zastosowań wyników badań naukowych w życiu gospodarczym i społeczno-politycznym. To lektura godna polecenia, zwłaszcza osobom pełniącym funkcje kierownicze w życiu akademickim.

Punktem wyjścia w części I jest dokonana w rozdziale pierwszym (s. 23–34) zwięzła refleksja nad procesem globalizacji, deglobalizacji i potrzebą reindustrializacji krajów wysoko rozwiniętych. Proces ten poprzedziła nadmierna serwicyzacja ich gospodarek i przesuwanie działalności wytwórczej (*off-shoring*), zwłaszcza pracochłonnej, do wschodzących gospodarek rynkowych, czemu towarzyszyło osłabianie strategicznej suwerenności gospodarczej państw wysoko rozwiniętych. Z kolei w rozdziale drugim (s. 18–48) autor omawia przyczyny „antyliberalnej kontrrewolucji", zarówno w wymiarze społecznym, jak i ekonomicznym, zwracając uwagę na leżący u jej podstaw wzrost nierówności społecznych spowodowany współczesnym postępem technologicznym: digitalizacją, automatyzacją i robotyzacją. Czytelnik może jednak odczuć pewien niedosyt, jeśli chodzi o klarowne ukazanie relacji między trzecią a czwartą rewolucją technologiczną. Mam na myśli przede wszystkim relacje pomiędzy wzrostem nierówności społecznych (w tym erozją klasy średniej stanowiącej społeczną bazę liberalnego porządku politycznego), ekspansją lewicowego i prawicowego populizmu oraz rewolucją antyliberalną. Podobnie

gdy autor zastanawia się, gdzie szukać dodatkowych impulsów rozwojowych (s. 42–45), podkreślając potrzebę działań globalnych (*global governance* – przyp. B.F.), brakuje wskazania, co zostało już osiągnięte. Dotyczy to na przykład handlu międzynarodowego (WTO), ładu korporacyjnego (Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej) czy globalnej polityki klimatycznej (porozumienie paryskie czy wcześniejszy protokół z Kioto). Część I kończy się rozdziałem o wyraźnie odmiennym charakterze (*Znaczenie czasu w galopującej gospodarce*, s. 49–57). Pod tym nieco literacko brzmiącym tytułem kryją się ciekawe refleksje Alojzego Z. Nowaka dotyczące znaczenia wspólnotowości i podmiotowości człowieka w warunkach pracy wynikających z cyfryzacji, usieciowienia i sztucznej inteligencji oraz lęku przed utratą kompetencji czy bezrobociem. Podzielam pogląd autora, że zmieniając charakter wielu zawodów i tworząc zupełnie nowe branże i rodzaje aktywności, AI nie stanie się przyczyną dużego wzrostu bezrobocia. Wiążę to również z tym, że rozwój tzw. nowej gospodarki nie oznacza braku przestrzeni dla gałęzi tradycyjnych, zwłaszcza w sferze usług, wymagających umiejętności rzemieślniczych, edukacyjnych czy medyczno-opiekuńczych, m.in. w związku z rosnącą liczbą osób w wieku poprodukcyjnym.

Część II książki: *Polska potrzebuje przebudowy modelu wzrostu gospodarczego* (s. 61–104), jest – choć nie wynika to wprost z jej tytułu – w znacznym stopniu kontynuacją wątków poruszonych w części I. Odniesienia do Polski są rozproszone i pojawiają się niejako na marginesie rozważań autora nad usuwaniem strukturalnych barier rozwoju gospodarki (rozdział czwarty, s. 61–88). Są również wątki dotyczące skutków szoku pandemicznego dla państwa i firm (rozdział piąty, s. 91–101). Na tle syntetycznie opisanych nowych trendów globalizacji i jej konsekwencji (s. 61–66) oraz wpływu pandemii na wzrost antycyklicznych i prowzrostowych funkcji państwa (s. 67–88) autor dość szczegółowo rozważa związek między aktywną polityką państwa, nastawioną na pokonywanie pułapki średniego dochodu i zgodną z postulatami nowej ekonomii strukturalnej, a deficytem fiskalnym i długiem publicznym. Przywołując ideę przedsiębiorczego państwa Mariany Mazzucato, autor podkreśla również znaczenie prorozwojowej współpracy sektora publicznego i prywatnego.

Warto zauważyć, że realizacja idei państwa prowzrostowego (prorozwojowego), zgodnie z akceptowaną i współtworzoną przez Alojzego Z. Nowaka nową ekonomią strukturalną, zawsze musi być postrzegana w kontekście sprzeczności między prowzrostową a dystrybucyjną funkcją państwa. Ta druga wiąże się przede wszystkim z dążeniem do przeciwdziałania zbyt dużemu rozwarstwieniu dochodowo-majątkowemu, ograniczania biedy oraz zwiększania spójności społecznej. Zjawiska i procesy składające się na dzisiejszą rewolucję technologiczną – digitalizacja, usieciowienie gospodarki i społeczeństwa, sztuczna inteligencja, automatyzacja i robotyzacja – tworzą nowy, wielki potencjał wzrostu gospodarczego. Mogą jednak powodować większe rozwarstwienie ekonomiczne i społeczno-kulturowe, różne formy wykluczenia społecznego, kurczenie się klasy średniej oraz powstawanie prekariatu. Stanowi to wielki dylemat współczesności. Jeśli państwo nie rozpoznaje i nie rozwiązuje właściwie tych problemów – na przykład przez inwestycje w edukację i inne usługi publiczne – to wąsko rozumiana polityka prowzrostowa, związana ze wspieraniem (inwestycyjnym czy regulacyjnym) powyższych zjawisk i procesów, nie musi oznaczać polityki prorozwojowej, prowadzącej do wzrostu realnego dobrobytu czy zrównoważenia rozwoju.

Część II książki Alojzego Z. Nowaka kończy się wspomnianym już rozdziałem piątym (s. 91–101), poświęconym skutkom szoku pandemicznego dla państwa i firm. Autor podkreśla fakt, że pandemiczny kryzys gospodarczy uwypuklił zagrożenia związane z wydłużaniem się – przestrzennym i czasowym – łańcuchów dostaw i potrzebę ich skracania. Analizując społeczne skutki pandemii (s. 96–100),

zwraca też uwagę, że pandemiczne zjawiska kryzysowe przyczyniły się do nasilenia krytyki liberalnego globalizmu, refleksji nad potrzebą wzrostu roli państwa w gospodarce i racjonalnej współpracy między rządem i biznesem prywatnym oraz efektywną polityką przemysłową o charakterze strukturalnym. Nie traktuję tego jako krytyki omawianego opracowania, warto jednak zwrócić uwagę na jeszcze dwie (w długim okresie pozytywne) implikacje pandemii jako kryzysogennego zjawiska gospodarczego. Po pierwsze, chodzi o rosnącą świadomość faktu, że skracanie łańcuchów dostaw to nie tylko kwestia redukcji kosztów oraz wzrostu bezpieczeństwa dostaw i więzi kooperacyjnych. Dzięki zwiększeniu wsadu lokalnego i krajowego (czy europejskiego zamiast pochodzącego z innych kontynentów) może również przynosić pozytywne skutki ekologiczne w postaci zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń generowanych przez transport. Po drugie, skutkiem pandemii jest trwałe upowszechnienie się cyfrowych form komunikowania, przekazywania informacji, a także edukacji, połączone ze wzrostem kompetencji cyfrowych ludzi i instytucji biorących w tym udział oraz poszerzaniem zasięgu digitalizacji usług publicznych.

Część III książki: *Znaczenie planu Draghiego dla Unii Europejskiej* (s. 105–146), ma nieco niespójny charakter. Z jednej strony rozdział szósty: *Plan Draghiego – wyzwanie dla Unii Europejskiej* (s. 105–124), nawiązuje do wielu wcześniej poruszonych wątków. Z drugiej strony rozdział siódmy: *Ryzyko kursowe a umiędzynarodowienie przedsiębiorstw w warunkach integracji walutowej* (s. 124–143), stanowi jakby odrębną całość. W nawiązaniu do obszernego raportu Maria Draghiego, przedstawionego Komisji Europejskiej (Draghi 2024), w pierwszym z tych rozdziałów zwięźle przedstawiono kluczowe zagrożenia dla rozwoju Unii Europejskiej. Wiążą się one z tendencjami na rynkach globalnych, kryzysem modelu liberalnej demokracji i narastaniem tendencji populistycznych w reakcji na niepewność ekonomiczną i zagrożenia dla tożsamości kulturowo-narodowej. Procesy te są ściśle powiązane z presją migracyjną, transformacją energetyczną i unijnym Zielonym Ładem, rewolucją cyfrowo-sieciową oraz, *last but not least*, rywalizacją geopolityczną UE – USA – Chiny. Czytelnik ma jednak pewną trudność, aby na tle tej panoramy ważnych wyzwań rozwojowych odczytać, jaki jest pogląd autora na temat możliwości rozpoznawania i stawienia czoła – przez odpowiednią politykę i instytucje unijne – tym wyzwaniom i zagrożeniom rozwojowym. Można jednak odnieść wrażenie, że autor jest nastawiony pesymistycznie, wskazuje bowiem raczej na ograniczenia niż na szanse na trwały, zrównoważony rozwój Wspólnoty Europejskiej jako całości. Pośrednio sugeruje to nawet jeden ze śródtytułów: *Raport Draghiego – powolna agonia gospodarki UE* (s. 111–116).

Mimo świadomości wagi wielu zagrożeń dla rozwoju UE, o których mówi Alojzy Z. Nowak, sądzę, że Wspólnota Europejska, przy wszystkich ograniczeniach związanych z jej nadmierną biurokratyzacją i regulacją, jest projektem, który nie wyczerpał jeszcze (czy wciąż) swego „potencjału postępu" zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i społecznym. Po pierwsze, nie są dla mnie w tym kontekście żadnym benchmarkiem ani Chiny, ani USA. Te pierwsze dlatego, że mimo wszystkich sukcesów (w tym w obszarze najbardziej zaawansowanych technologii, z AI włącznie) w sensie społeczno-kulturowym tworzą, bardzo skutecznie zresztą, model, który jest nie do pogodzenia z „europejskim trójkątem wartości" (określenie B.F.). Stanowi go judeochrześcijański w swej genezie system etyczny, liberalny (oparty na pluralizmie i zasadzie proporcjonalności) system polityczny oraz porządek prawny oparty na trójpodziale władz i ich wzajemnej kontroli. Jeśli zaś chodzi o USA, to ogromnemu i dalej rosnącemu potencjałowi technologicznemu tego kraju nie towarzyszą odpowiednie sukcesy w rozwiązywaniu fundamentalnych problemów społecznych (zdrowie, bezpieczeństwo wewnętrzne, bardzo szybko rosnąca

stratyfikacja dochodowo-majątkowa, kurczenie się klasy średniej) i ekonomicznych. W szczególności wzrost koncentracji własności, zwłaszcza w sferze nowych technologii, jest tak silny, że coraz bardziej zasadne staje się mówienie o kształtowaniu się w tym kraju „technofeudalizmu".

Pamiętając o tym, że omawiana książka to nie monografia, lecz zbiór artykułów i esejów naukowych z lat 2020–2025, nie uznaję zróżnicowania oceny jej fragmentów za wadę. W bogactwie prezentowanych wątków, problemów i zagadnień, mimo nieuniknionej czasami powierzchowności czy skrótowości ujęć, dostrzegam rozmach i odwagę intelektualną autora. Zwraca on uwagę czytelnika na to, jak na kształtowanie się narodowej czy transnarodowej (w przypadku Unii Europejskiej) suwerenności gospodarczej oddziałują współczesne wyzwania rozwojowe, m.in. zmiany modelu globalizacji, rozwój gospodarki cyfrowo-sieciowej, trudny do prognozowania rozwój sztucznej inteligencji, w tym jej zastosowań i skutków gospodarczych, politycznych oraz społeczno-kulturowych, czy globalne zmiany klimatyczne i implikowana przez nie potrzeba transformacji energetycznej oraz – w niemniejszym stopniu – modeli konsumpcji. Wszystko to czyni książkę Alojzego Z. Nowaka interesującą, inspirującą i godną polecenia szerokiemu audytorium, osobom zajmującym się naukowo i praktycznie kwestiami gospodarczymi, ale również szeroko rozumianymi społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami współczesnego rozwoju gospodarczego. Zawarte w tej recenzji wątki krytyczne i polemiczne czy pewne ogólniejsze refleksje w niczym nie umniejszają mojej wysokiej oceny książki *Strategiczna zależność gospodarcza. Mit czy rzeczywistość*?.

Bibliografia

Draghi M. (2025), *The Future of European Competitiveness,* Publications Office of the European Union.

Nowak A.Z. (2020), *Polskie dylematy rozwojowe. W poszukiwaniu konkurencyjności strukturalnej*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.

Śledziewska K., Włoch R. (2020), *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.